

Rudenko Ye. M.

Morozova A. S.

Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev

TAX LEVERS DEFICIT REDUCTION OF UKRAINE

Summary

The article analysed of the dynamics of income, expenditure and deficit of the state budget of Ukraine. Investigated the level of implementation of the state budget, the structure of budget revenues. Substantiated by the value of tax incentives to reduce the budget deficit.

Key words: budget, revenues and expenditures, budget deficit, tax revenues, tax levers.

УДК 330.101

Савицька Н. Л.

Харківський державний університет харчування і торгівлі

СУЧАСНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ РОЗВИТОК: ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЗРИВИ

Розглянуто тенденції та розриви сучасного господарського розвитку в умовах формування глобальної економічної системи. Показано вплив екологічних, демографічних, фінансово-економічних, технологічних, інституціональних розривів на соціально-економічну динаміку. Обґрунтована необхідність пошуку нової методології господарського розвитку з опорою на людський потенціал.

Ключові слова: господарський розвиток, людський потенціал, екологічний розрив, демографічний розрив, інформаційно-цифровий розрив, мережна людина, неіндустріалізація.

Постановка проблеми. Період останньої третини ХХ-початок ХХІ ст. – це час радикальної переоцінки накопичених знань в економічній теорії, зумовлений фундаментальними змінами, що відбулися в планетарному масштабі під впливом інформаційної революції, що визначається вченими як початок доби постіндустріальної глобалізації. Перехід до нової парадигми суспільно-економічного (господарського) розвитку, яка ґрунтується на екологічній цілісності, економічній ефективності та справедливому доступі до благ, стикається із двома рівнями проблем – методологічним та емпіричним. Вони пов'язані з невідповідністю, по-перше, принципів екоцентризму, соціалізму та методологічного індивідуалізму, по-друге, цілей екологічної цілісності та справедливості умовам економічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рушійні сили та чинники суспільного розвитку здавна становлять інтерес для економічної науки, серед відомих сучасних досліджень у даному напрямі вирізняються праці: В. Гейця, Ю. Осипова, Ю. Яківця, Ю. Пахомова, В. Базилевича, А. Печей, Д. Медоуза, М. Делягіна, У. Росту, Е. Домара, Р. Харрода, Р. Солоу, У. Льюїса, Р. Лукаса, Г. Менкью, Д. Ромера, В. Валлерстайна, Г. Клейнера, М. Десаї, А. Сена, Махбуб уль-Хака, М. Чешкова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За умов загострення глобальної фінансово-економічної кризи проявилися «застарілі» суперечності індустріальної економіки. Відновлення та розвиток суспільства відбувається у сплетінні демографічних, економічних, фізичних, природно-кліматичних, екологічних, соціально-культурних та інших відтворювальних процесів, які належать до якісно різномірних сфер людського життя. Аналіз сучасного розвитку зміщується в площину якісної оцінки чинників прогресу людського потенціалу, який визначається з одного боку, рівнем національного доходу, а з

іншого – вимогами гуманізації, інтелектуалізації та екологізації суспільного виробництва, взятими в синергійності, не відірваності один від одного. У зв'язку з цим актуалізується питання визначення гальмуючих чинників – розривів, подолання яких дозволить забезпечити перехід до усталеного розвитку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сучасних тенденцій та визначенні розривів господарського розвитку глобальної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний господарський розвиток характеризується суттєвою нерівномірністю та різновекторністю впливу на нього основних системноутворюючих чинників, загальноцивілізаційного та локального характеру. Перш за все це еколого-демографічні, фінансово-економічні, техніко-технологічні, соціокультурні та інституціональні чинники, навколо яких вибудовуються драйвери, що прискорюють соціально-економічний розвиток, або обмеження – розриви, що його гальмують.

Однією з провідних тенденцій початку ХХІ століття можна визначити формування глобальної економіки знань, інтернаціональний характер якої визначається двоїстістю знань як суспільного блага та специфічного ресурсу, що визначає конкурентоспроможність його власника. Людський прогрес поряд зі знаннями, що генеруються людиною, перетворюються в рушійну силу господарського розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Розвиток провідних країн світу ґрунтується на інноваційній моделі за рахунок продукування та втілення нових знань в освіті, технологіях та організації виробництва товарів і послуг, що забезпечує від 70 до 85% приросту ВВП цих країн. У двадцяти розвинених країнах працюють 95% вчених світу, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол. США, щорічні темпи зростання доданої вартості в наукоємних галузях перевищують темпи зростання у традиційних та відповідно становлять 3% та 2,3% [1, с. 33].

Проте поряд з пафосним поданням майбутніх плодів постіндустріальної економіки, основним проявом якої визнається економіка знань, все більше з'являється праць, присвячених критиці деіндустріальних тенденцій, характерних як для країн розвинутого Центру, так і Периферії. Зокрема, П. Єщенко та А. Арсеєнко наголошують на тому, що нова економіка та постіндустріальне суспільство виявилися «старим вином у нових діжках». Для вирішення проблеми комп'ютеризації та інформатизації, як і для традиційного сектору матеріальної економіки потрібні «метал, дерево, пластмаса, скло, вода, електрична енергія тощо» [2, с. 254]. Ця економіка лише підсилила суперечності та розриви, зароджені індустріальною економікою, залишившись по суті капіталістичною системою соціально-економічних відносин. Посилаючись на дослідження професора П. Робертуса, вказані автори зазначають, що нова економіка є містифікацією, за своєю сутністю це «безробітна економіка», коли внаслідок винесення матеріального виробництва із США в країни з дешевою, але кваліфікованою робочою силою лише після 2000 року було втрачено близько 5,6 млн робочих місць [2, с. 255].

Внаслідок технологічних змін у структурі суспільного виробництва стали домінуючими нематеріальні, інфраструктурні сектори економіки, що зумовило відповідний зсув у структурі зайнятості у бік сфери послуг. Країни Центру в міжнародному поділі праці зайняли нішу технологічних лідерів, використовуючи комбіновану стратегію конкурентоздатності. З одного боку, скорочуючи індустріальний сектор, тільки після 2000 р. США втратили в цілому 5,6 млн. робочих місць, що становить третину всіх працюючих в той час в американській обробній промисловості [2, с. 15], питомою вагою якого у валовій доданій вартості склала лише 11% [2, с. 259]. А з іншого – утримуючи високу питому вагу виробництва засобів виробництва. Так, в США вона становить 56%, Німеччині – 58%, Японії – близько 60%, що дозволяє говорити про створення суперіндустріальної економіки на основі дифузії джерел розвитку шостого технологічного укладу [3, с. 89].

Щодо розвитку країн Периферії, то процеси деіндустріалізації мають ще більш нищівний характер. На відміну від процесу скорочення питомої ваги індустріального сектору, характерного для розвинених країн, із масштабним впровадженням елементів шостого технологічного укладу в виробничу сферу, що підвищує її продуктивність та забезпечує не лише задоволення базових потреб всього населення, але й високий рівень життя, в Україні спостерігається саме деіндустріалізація, що стала регіональним трендом периферизації пострадянських країн. За роки незалежності на теренах пострадянського простору відзначається масовий процес втрати науково-технічного та інноваційного потенціалів. В. Байнєв, аналізуючи процеси неоіндустріалізації, наводить дані про 2-5-кратне зниження наукоємності ВВП у країнах СНД, що становить 0,3-1,2% річної сукупної вартості виробленої продукції [3, с. 88]. А. Задоя зазначає, що вітчизняна деіндустріалізація не тільки не наближає суспільство до постіндустріалізму, але й відкидає його в добу доіндустріалізму, коли «швидке зростання невиробничої сфери (сфери послуг) фактично відбувається на шкоду реальному сектору народного господарства» [4, с. 23].

Найбільший внесок у демо-екологічне навантаження на початку ХХІ століття зробили: Бангла-

деш, Японія, Індія, Великобританія, Німеччина, Пакистан і Китай, а за рівнем виробництва – США, Китай, Японія, Німеччина, Індія. Економічні виклики демографічної кризи полягають у двох протилежних тенденціях: кризи перенаселення, що супроводжується навантаженням на природні ресурси та економіку (виникнення проблеми зайнятості, бідності), та депопуляції, що викликає старіння населення, зниження його інновативності, оскільки питома вага населення інновативного віку має тенденцію до зниження у всіх регіонах світу [5, с. 30].

Високі показники добробуту країн Північної Америки та Європи значно корелюють із рівнем споживання енергії на душу населення. За даними дослідження «Глобальна екологічна перспектива», на 20% найбагатшого населення світу припадало 86% загальної суми особистих доходів, споживання 58% світової енергії, 45% споживання м'яса та риби, 87% особистих автомобілів [6]. Інтегральна оцінка антропогенного навантаження представлена показником екологічного сліду, який визначається як функція від чисельності населення, середнього споживання ресурсів на душу населення та енергоємності використовуваних технологій. Найбільший рівень споживання ресурсів має пересічний мешканець Північної Америки, а найнижчий – Африканського континенту. Кожна країна має свій екологічний слід, яких показує можливість екологічної регенерації результатів господарської діяльності людини, так американський спосіб життя потребує 4-5 планет, а Голландія для підтримки свого способу життя використовує територію, яка у 6 разів перевищує її географічні межі [7, с. 250-251].

Що стосується відповідності виробництва екологічним стандартам або його екологічної якості, то високорозвинені країни, безумовно, застосовують «зелені» технології. Проте, як доводить М. Делягін, при цьому вони постачають у країни, що розвиваються та здійснюють транзитивні переходи, «брудні» технології з високим екологічним ризиком [8]. Створене людиною штучне середовище – техносфера – переносить агресивне навантаження на біосферу, внаслідок чого існує загроза руйнування глобального та локального людського господарства. При цьому від розвитку техносфери виграють країни-лідери, що розташовані у Центрі світ-системи, а страждають країни Периферії: на їх територію переносяться ризики техногенних катастроф, крім того, вони опиняються в тенетах цифрового розриву.

Інформаційно-цифровий розрив означає обмеженість доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та інших інформаційних ресурсів, які виступають критерієм соціальної, економічної диференціації суспільств різних країн. За даними Міжнародного союзу електров'язку ООН, десятку лідерів за розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у 2011 році очолили Південна Корея, Швеція, Данія, Ісландія, Фінляндія, Нідерланди, Люксембург, Японія, Великобританія, Швейцарія. Вкотре простежується тісний взаємозв'язок між високим рівнем доходу і прогресом ІКТ. Розрив в індексі ІКТ розвинутих країн, що посідають перші 30 місць, і країн, що розвиваються, становить двократне значення [9].

Науково-технічна, інформаційна революція зробила технологічно можливим розповсюдження та застосування фундаментального знання, на яке закріплене право власності. У даному процесі значну роль зіграла еволюція власності, а саме поява

інтелектуальної власності, що породило проблему доступу до запатентованих знань, описану М. Деягінім як суперечність між власником метатехнології (ліцензіаром) та користувачем (ліцензіатом) [8]. У цьому простежується неподоланий технологічний розрив, що має інформаційно-цифрову форму, між розвинутими країнами та іншим світом, захищений інституціональним бар'єром – інтелектуальною власністю. У результаті чого утворився світовий монополізований ринок науково-технологічних знань та продуктів, коли країни Центру принципово не можуть мати конкурентів із Периферії. Сім провідних постіндустріальних держав володіють близько 90% комп'ютерної техніки і контролюють майже стільки ж зареєстрованих у світі патентів, забезпечуючи більше 90% високотехнологічного виробництва [1].

Інформаційно-цифровий розрив виступає сучасною формою технологічного розриву, який загострюється під впливом демо-екологічної кризи. За оцінками ООН до 2050 року чисельність населення збільшиться на 47% (за песимістичним сценарієм), а загальний обсяг кінцевого споживання зросте в 4 рази [7]. Поряд з цим все більша частка суспільної праці буде спрямовуватись на забезпечення населення і виробництва екологічними благами, скорочення засмічення оточуючого середовища, як наслідок, зменшиться кількість праці, яка може бути використана для задоволення потреб населення планети. Технологічно розвинуті країни мають більше переваг над країнами, що розвиваються.

Проте інформаційно-цифровий розрив з'являється скоріше як результат інших видів нерівності у світовому господарстві, найперше економічної. Соціально-економічна стратифікація країн Центру та Периферії на початку нового тисячоліття лише посилюється. Загальне багатство корпоративних мільярдерів з 2006 по 2007 р. зросло на 35%, їх доходи становлять більше 3,5 трлн дол. Доходи ж 55% людей з шестимільярдного населення Землі або стагнували, або зменшилися. Найбагатші 20% населення світу отримують 83% світової загальної суми доходу, тоді як найбіднішим 20% дістається лише 1,4% світового валового доходу [2, с. 15].

В останні десятиліття дисбаланс між наявними природно-сировинними, енергетичними ресурсами, економічним потенціалом, з одного боку, і людським капіталом, з іншого боку, постійно посилюється. Розвиток цієї суперечності швидко наближається до критичної межі, за якою населення через свою недостатню чисельність, неприпустимо низькі показники здоров'я, відносно низький інтелектуальний і культурний розвиток, що не зажадав у великої частини населення, і недостатню якісної професійної освіти, неадекватного світогляду і національної самосвідомості може виявитися нездатним до освоєння всіх наявних в країні ресурсів (територіальних, природно-сировинних, паливно-енергетичних, виробничих і ін.).

Проведені дослідження доводять роль соціального та економічного сімейного статусу та високого рівня життя в цілому в народженні людського капіталу на мікро- та макrorівні. Влада нової еліти – нетократів, меритократів, креативних працівників ґрунтується на креативних здібностях, нестандартній творчості, вмінні адаптуватися до нових умов динамічної економіки знань. Наукоємність виробництва передбачає все зростаючі вимоги до якості освіти, підготовки та перепідготовки кадрів. Тому наступним розривом, що простежується на глобальному та національному рів-

ні, слід визнати якість та доступність освіти.

Соціальний статус людини в розвинених країнах визначається рівнем її освіти, високий статус якої дозволяє одержати високі доходи та кар'єрне зростання. В. Іноземцев зазначає, що «соціальна нерівність виникає в результаті нерівного доступу до освіти; неосвіченість – вічний супутник громадян другого сорту» [10, с. 562]. За даними доповіді про людський розвиток, найбільші втрати індексу розвитку людського потенціалу від нерівності несуть африканські, південно-азійські та арабські країни, рівень цих втрат сягає більше 30%. Внесок нерівності у доступі до освіти у втрати в людському розвитку за макрорегіонами становить від 17% у розвинених країнах до 50-57% у країнах Південної Азії та Арабського світу [11, с. 88]. Поряд з цим запит внутрішнього ринку на професіоналізм та інтелект визначає їх конвертацію у доходи. Людина з однаковим рівнем освіти та досвіду в країнах Периферії буде отримувати заробітну плату в 3-8 разів меншу, ніж працюючий в США [11, с. 80].

Іншим типом розриву є розрив у темпоритмі інновацій та адаптації до них – ця суперечність простежується як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, та транзитарних суспільствах. Цей розрив набуває рис «футуристичного шоку», описаного О. Тоффлером [12]. Самоприскорення темпів оновлення технологічних продуктів виробництва, швидке старіння знань та умінь людини, «звуження індивідуальної свідомості» за рахунок тиску мережної несвободи, віртуалізація життя викликають деформації механізму сприйняття реальності як окремою людиною, так і суспільством.

Інформатизація й інтелектуалізація суспільного життя та глобалізація соціально-економічних відносин розширили коло свобод людини та одночасно вибудували нові обмеження її розвитку. Сутність цієї несвободи полягає у нових рисах соціально-економічного відтворення людини, її свідомості, що перетворює біо-, соціо- духовну істоту на одновимірну «мережну людину», підвладну мережному відчуженню праці, домінуючим тенденціям перетворення знань у товар, звуженням свободи прийняття рішень людиною через пресинг мережного менталітету та сформованої мережної етики. Мережна природа інформаційного суспільства – головна першопричина розвитку такої несвободи, яка має одночасно структурний та інформаційний характер, жорстко пов'язуючи людину і електронно-цифровий простір. Проблемою «номер один» за умов онтологізації моделі людини мережної стає олюднення самої людини, а не природи, що характерно, зокрема, для концепції людини суспільної К. Маркса. Вказані тенденції та розриви сучасного господарського розвитку проєктуються на людину, її розвиток та одночасно визначаються її роллю та місцем в економічній системі.

Висновки. Наростання загроз глобального характеру у царині природи та економіки, властивих сучасній добі, пояснюється через розкриття суперечностей між цінностями і технологіями, порушенням балансу між суб'єктивним та об'єктивним із домінуванням об'єктивованого та безсуб'єктивності економічного розвитку, витісненням людини капіталом на периферію глобального світу. Саме тому завдання управління нелінійним суспільним розвитком трансформується із концепції економічного зростання, що за своєю сутністю відображає безмежну експлуатацію природного середовища заради матеріального багатства, у концепцію сус-

тентабельності (надійно забезпеченого, достатнього) розвитку з врахуванням інтересів майбутніх поколінь та розвитку людини.

Головний виклик сучасного господарського розвитку полягає у виборі сценарію виживання людства: або руйнування родової сутності людини, або формування цілісного, економічно активного, інтелектуально та духовного розвиненого, соціально відповідального суб'єкта. Нерівномірність та невідповідність господарського розвитку, які виступають основними характеристиками цього процесу, зумовлені не лише об'єктивним характером формування Центр-Периферійної системи глобальної економіки, її фінансизації, дисбалансом техносфери і біосфери, вичерпністю зовнішніх джерел розвитку, але й швидкими інституційними змінами, що викликають проблеми адаптаційної поведінки суб'єктів, викликаючи розмивання суб'єктності на всіх рівнях господарства (глобальному чи локальному).

Рівень складності господарських розривів не відповідає структурі та потенціалу суб'єкта, який здатний їх подолати. Наростання внутрішніх і

зовнішніх суперечностей сучасного способу суспільного виробництва концентрується у невідповідності темпів поширення техніко-економічної та гуманітарної сфер розвитку, що проектується на людину. Ці тенденції формують нові форми відчуження людини – мережне, інформаційне, інтелектуальне – та посилює його традиційні форми, характерні для індустріального суспільства.

Асинхронність темпів змін в економіці та темпів удосконалення методології економічної науки пояснюється, серед іншого, відсутністю в теорії цілісного уявлення про людину як суб'єкта і економіки, і суспільства, що унеможливило представлення сукупної картини господарської реальності. Саме цим обумовлюється неможливість розв'язання суперечностей сучасного господарського розвитку, що лежать у площині соціально-економічних, демо-екологічних, ментально-інституціональних та когнітивно-інформаційних розривів. Осмислення потенціалу діяльності цілісної людини у сучасному господарстві становить подальше завдання міждисциплінарних досліджень.

Список літератури:

1. Іванов Ю. Б. Роль і місце економіки знань у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Колісніченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 24. – С. 31-41.
2. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? : монография / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеев. – К. : Знання України, 2012. – 479 с.
3. Байнев В. Ф. Неоиндустриализация и нравственное измерение экономики – ключевые факторы глобальной конкурентоспособности союзного государства Беларуси и России / В. Ф. Байнев // Теоретическая экономика. – 2012. – № 5. – С. 84-93.
4. Задоя А. О. «Новая индустриализация» в стратегии випереджающего переследования / А. О. Задоя // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27. – Ч. 1. – С. 21-29.
5. Инновационная экономика как форма постиндустриального развития / В. Цветков, Е. Моргунов, Н. Илларионов // Промышленная политика Российской Федерации. – 2008. – № 1. – С. 24-42.
6. Глобальная экологическая перспектива – 3. – М. : ИНТЕРДИАЛЕКТ+, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.grida.no/geo/geo3/russian/pdfs/prelims.pdf>>.
7. Акимов Т. Экономика устойчивого развития : учеб. пособие / Т. Акимов, Ю. Мосейкин – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2009. – 430 с.
8. Делягин М. Мировой кризис: Общая Теория Глобализации : монография / М. Делягин. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 768 с.
9. Measuring the Information Society 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://gtmarket.ru/news/state>>.
10. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречие, перспективы [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев. – Режим доступа : <<http://filosof.historic.ru/books/>>.
11. Доклад о человеческом развитии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010>.
12. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – 556 с.

Савицкая Н. Л.

Харьковский государственный университет питания и торговли

СОВРЕМЕННОЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ: ТЕНДЕНЦИИ И РАЗРЫВЫ

Резюме

Рассмотрены тенденции и разрывы современного хозяйственного развития в условиях формирования глобальной экономической системы. Показано влияние экологических, демографических, финансово-экономических, технологических, институциональных разрывов на социально-экономическую динамику. Обоснована необходимость поиска новой методологии хозяйственного развития с опорой на человеческий потенциал.

Ключевые слова: хозяйственное развитие, человеческий потенциал, экологический разрыв, демографический разрыв, информационно-цифровой разрыв, сетевой человек, неоиндустриализация.

Savitska N. L.

Kharkiv State University of Food and Trade

CURRENT ECONOMIC DEVELOPMENT: TRENDS AND GAP

Summary

Examined trends and discontinuities of modern economic development in the emerging global economic system. Shows the influence of environmental, demographic, financial, economic, technological, institutional gaps in the socio-economic dynamics. The necessity of finding a new methodology for economic development based on human potential.

Key words: economic development, human potential, ecological gap, demographic gap, information and digital divide, the network man, neoindustrialization.